

Siksberget, Smedjebackens kommun

Kulturmiljöanalys avseende uppförande av vindpark

Utpekade intressen för kulturmiljövården

Uppdrag: Kulturmiljöutredning
Uppdragsnummer: Sweco 30032275
Datum: 2023-11-09, granskad och uppdaterad 2023-11-23
Beställare: SR Energy AB
Framsida: Utsikt från Skisshyttan mot utredningsområdet. Platsbesök i oktober 2023.
Projektgrupp: Christina Andersson, bebyggelseantikvarie, sakkunnig KUL 2
Nytagna fotografier Christina Andersson.
Granskare: Sara Jacobsson, bebyggelseantikvarie, sakkunnig KUL 2
Kartor: Tobias Pettersson, SWECO
Fotomontage: SWECO

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
<i>Bakgrund & syfte</i>	5
<i>Metod & arbetssätt</i>	5
<i>Utredningsområde & avgränsning</i>	5
2 Kulturhistorisk översikt	6
Smedjebackens kommun	6
Medeltid	6
1600-tal början på järnets storhetstid	6
1700-tal ökad export av järn	7
1800-tal skiftesreformer & bruksdöd	7
1900-talet lokala traditioner allt viktigare att bevara	8
Ekomuseum Bergslagen	8
3 Presentation av miljön	12
Dagens landskapsbild	12
4 Kulturhistorisk sammanfattning och värdering	14
Bergslagen	14
Schisshyttan	14
Schisshyttans herrgård	14
Schisshyttans vandringsled	16
Relevanta uttryck	16
Stollbergs grumområde	16
Relevanta uttryck	17
Ulvshytta	17
Relevanta uttryck	17
Bråfall & Lilla Bråfall	17
Relevanta uttryck	17
Jätturn	18
Relevanta uttryck	18
Fornlämningar	18
5 Att värna kulturarvets värden	20
Känslighetsanalys	20
Mycket hög känslighet	20
Hög känslighet	20
Potential måttlig känslighet	20
Kulturlandskapets övergripande känslighet	20

6 Planerad vindkraftverk	22
Utformning av vindkraftverk	22
Fotopunkter avseende fotomontage	22
7 Konsekvensbeskrivning	23
Påverkan och konsekvenser	23
<i>Sammantagen bedömning</i>	24
<i>Karta & fotomontage</i>	25
<i>Källor & Litteratur</i>	32

Inledning

Bakgrund & syfte

Sweco har fått i uppdrag att ta fram en kulturmiljöanalys med konsekvensbeskrivning, kopplat till utpekade intressen för kulturmiljövården. Ärendet gäller uppförande av planerade vindkraftverk vid Siksberget i Smedjebackens kommun.

Enligt framtaget förslag planeras en etablering av 20 stycken vindkraftverk med en totalhöjd om 270 meter. Det finns inga riksintressen för kulturmiljövård (3 kap 6 § miljöbalken) inom projektområdet. Närmaste riksintresse (Flogberget) ligger i Smedjebacken, sju kilometer söder om projektområdet. Länsstyrelsen bedömer att en kulturmiljöanalys behöver tas fram. (Yttrande 551-5098-2023 datum 2023-05-22). En kulturmiljöanalys syftar till ge en kulturhistorisk karaktärisering av området utifrån befintlig kunskap och där områdets kulturmiljö, historia och karaktär beskrivs. I följande kulturmiljöanalys beskrivs utpekade intressanta områden som exempelvis Schisshyttan och Stollbergets gruvor och hur vindkraftverken visuellt kan komma att påverka utpekade miljöer för kulturmiljövården.

Metod & arbetsätt

Miljöns uttryck och karaktär som berörs har dokumenterats genom platsbesök där karaktärsdrag och historiska samband redovisas. Vid platsbesök har landskapet och bebyggelsen inom området inventerats exteriört. Vidare har arbetet genomförts med hjälp av befintligt kunskapsunderlag såsom kart- och arkivstudier och sammanställning av tidigare utredningsmaterial som bland annat Smedjebackens kommun, Bergsmanskultur och bebyggelse i Norrbärke, Söderbärke och Malingsbo, översiktlig områdesanalys från 1980. Smedjebackens bibliotek besöktes i samband med platsbesök. Vidare har äldre fotografier och tidigare utförda inventeringar, bidragit till en ökad förståelse för områdets historia. Framtaget fotomontage med visualiseringar ger en uppfattning om vindkraftverkens synlighet från valda utsiktspunkter i landskapet.

Val av visualiseringsvyer genom fotomontage gjordes före platsbesök.

Kulturmiljöanalysen beskriver områdets värden, egenskaper och karaktärsdrag kopplat till utpekade intressen för kulturmiljövården. Syftet med rapporten är att beskriva sannolika konsekvenser för kulturhistoriskt viktiga miljöer i området i förhållande till den ansökta verksamheten. Rapporten ska bidra till att främja en fortsatt möjlighet till läsbarhet av den kulturhistoriskt intressanta miljön i förhållande till sannolika åtgärder. Konsekvensbedömning tar avstamp i framtaget förslag på utbredning av vindkraftverk och vidare analyseras olika vypunkter/fotomontage.

Utredningen tar stöd i Riksantikvarieämbetets vägledning för kulturhistorisk värdering: Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6§ miljöbalken, Handbok (2014).

Utredningsområde & avgränsning

Utredningsområdet innefattar Siksberget i Smedjebackens kommun, Dalarnas län. Området med planerad vindkraftverk ligger i ett kuperat landskap med mycket skog. Schisshytta med sin historia från 1500-talet och framåt och Stollbergets gruvor är två viktiga besöksmål i Smedjebackens kommun. Båda utgör en del i Ekomuseum Bergslagen och ingår i ett större industrihistoriskt sammanhang. Schisshyttans vandringsled, gick tyvärr inte att besöka på grund av svinpetsen som pågick hösten 2023. Området ligger inom ett landskapsrum med dokumenterade kulturmiljövården som ur flera aspekter är känsligt för förändringar, visuellt. Utredningen har granskat förslag avseende uppförande av vindkraftverk och dess konsekvenser sett ur ett kulturmiljöperspektiv. Inom ramen för denna utredning är det endast värden kopplade till utpekade miljöer intressanta för kulturmiljövården som bedömts. Arkeologi ingår inte i denna bedömning, utan har utförts tidigare (Sweco rapport 30032275 datum 2022-09-27).

Kulturhistorisk översikt

”En bygd är en trakt präglad av människor. Redan stenåldersmänniskor levde sina liv här, men det är främst järnhanteringens människor som satt sin prägel på Smedjebackens kommun. Mark, vatten, byggnader bär spår av dem. Avtrycken ligger där, ibland tydliga, ibland bara som en viskning”

Anna Marie Gunnarsson,
Byggnadsantikvarie vid Dalarnas museum

Smedjebackens kommun

Smedjebackens kommun bildades 1974 och omfattar socknarna Norrbärke, Söderbärke och Malingsbo. Som avgränsad region och med nuvarande gränser är kommunen ung. I äldre tid ingick kommunens område som en del av Västerbergslagen, vars gränser i stora drag motsvarade Ludvika och Smedjebackens kommuner tillsammans. Kommunens historia är sammanvävd med områden utanför kommungränsen.

Medeltiden

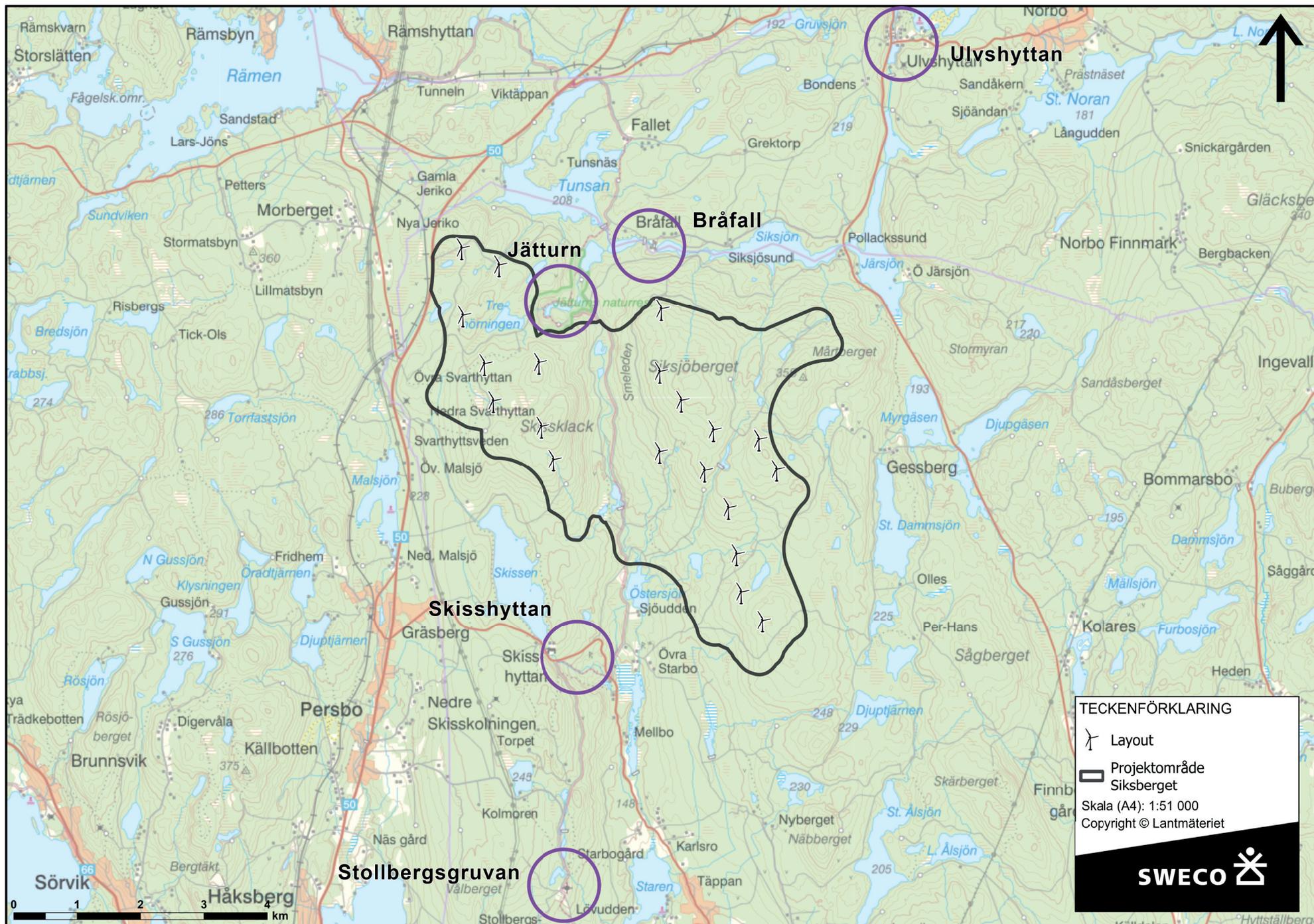
Befolkningen ökade vid 1300-talet och i mitten av århundradet byggdes stenkyrkor i såväl Söderbärke som Grangärde. En kyrka uppfördes i Norrbärke, nuvarande Smedjebacken. Sockengränserna var diffusa vid denna tid. En mer omfattande kolonisation av Västbergslagen bedöms ha skett i början av medeltiden och sätts i samband med bergsbruket. Med bergsbruk avses brytning av bergmalm och smältning av malm i ugn med vattendriven blåster. Under medeltiden uppstod en serie bergslagar kring gruvor, förutom i Dalarna – i Gästrikland, Västmanland och Närke. De bildade ett i det närmaste

sammanhängande kolonisationsområde utanför de redan befolkade centralbygderna som exempelvis Mälardalen. Gruvorna och hyttorna kom att till största delen utgöra grundvalen för medeltidens liksom för 1500- och 1600-talens svenska och ekonomiska och politiska utveckling. Malmstråket i Bergslagen blev landets skattkammare och särskilda förordningar för berg med malmyndigheter upprättades eftersom Landskapslagarna som gällde den övriga befolkningen inte gick att tillämpa på bergsmännens situation. Således utvecklades särskilda lagar för malmbergen och därav uppkom så småningom begreppet Bergslagen.

Den äldsta kända gruvan är Silvberg, sedemera Väster Silvberg. Till en början bröts enbart silver och senare järnmalm av hög kvalitet. Silvberg är ett exempel på berg med egen förvaltning, egen ”lag och rätt”. Den nära anknypningen till vattenleden Kolbäcksån, visar hur viktigt vattnet var som kontakt- och kommunikationsleder. Byarna var små med en eller ett par gårdar som brukade små åkerarealer, omgivna av tät skog. Jordbruket dominerades av boskapsskötsel och kombinerades med järnhantering vid små bäckar eller uppe i skogen.

1600-tal början på järnets storhetstid

Under 1600-talet börjar järnets storhetstid i vårt land. I mitten av århundradet gick järnet om kopparen som rikets viktigaste exportvara. Gustav Vasa intresserade sig för bergsbruket. Förutom att han centraliserade förvaltningen uppmuntrade han kolonisation av skogarna och uppförandet av fler hyttor, med masugnar där tackjärn framställdes ur järnmalm. Av stor ekonomisk betydelse för Sverige blev omläggning av

Kartan visar utredningsområdet för planerade vindkraftpark. Lila cirklar visar kulturhistoriskt intressanta miljöer i närområdet. Schisshyttan och Stollberget ingår i Ekomuseum Bergslagen.
Page 7 of 33

järnproduktionen som han genomförde. På 1540-talet uppmuntrade Gustav Vasa bergsmännen att själva smida stångjärn, vilket kunde ske med hjälp av vattendrivna skammare i hammarsmedjor. Tyska smeder kom till Sverige för att lära ut tekniken. Dessutom anlades större hammarsmedjor och järnbruk i kronans regi. Fram till en bit in på 1600-talet var det emellertid bergsmännen som skötte den största delen av järnproduktionen. Det fastslogs, att hyttorna skulle ligga kvar nära malmbergen men hammarna flyttades till Bergslagens utkanter. Syftet var att verksamheterna inte skulle konkurrera om samma skogar för träkolsproduktionen. Redan i mitten av århundradet fanns de flesta av våra nuvarande byar och samhällen. Hyttor och hamrar låg som en krans runt Kolbäckens vattensystem.

I slutet av 1600-talet minskade antalet mindre hyttor. Orsaken var vatten- och skogsbrist eller oro för skogsbrist. Hyttorna slogs ihop, masugnarna blev större och blåsningsstiden förlängdes. För att staten skulle hålla koll på järnets kvalitet märktes järnet med en stämpel. Genom stickprovskontroller vid utskeppningshamnarna uppdagades således dåligt järn. Bergsmännen som var vanliga bönder, hade till uppgift att i en hytta eller masugn smälta järnmalm till tackjärn och sälja till bruken som förädlade det till smidbart järn av så kallat stångjärn.

För att få bergsmän att bosätta sig i dessa ogästvänliga trakter, gavs de förmåner som exempelvis skattelättnader och förköpsrätt på vissa varor i städerna. I gengäld var de tvungna att bryta malm och använda hemmets resurser för tillverkning av tackjärn.

Vid bruket låg stångjärnshammaren. Bruket var en stor organisation som krävde mycket folk. Bruksmiljöerna utvecklades till små samhällen. Genom utbyggnaden av bruk och hyttor blev det gott om arbetstillfällen. Detta ledde bland annat till invandring från Finland. Finnarna bosatte sig i skogen och arbetade som kolare åt bruken.

1700-tal ökad export av järn

Järnhanteringen utgjorde grunden för Sveriges utrikeshandel. Eftersom exporten ständigt ökade tog staten ett hårdare grepp om tillverkningen, i syfte att minska exporten. Det fanns en rädsla för att all tillgång på järn skulle leda till prissänkning och vidare oro för skogsbrist. Behovet av träkol var nämligen oerhört stort för all järnframställning. All framställning av järn var beroende av privilegier, tillstånd och det blev svårt att investera i till exempel utökat smide.

Järnhanteringen gav bruken inkomster, men nya politiska restriktioner hindrade, som nämnts, investeringar i utökat smide. Det ekonomiska välståndet ledde i stället till genomgripande omdaningar av bruksmiljöerna. Under denna tid uppfördes ståndsmässiga herrgårdar i syfte att manifesteras välstånd. Systemet speglar tidens patriarkaliska anda, där brukspatronen på gott och ont utövade herravälde över arbetsliv och ägor. Vid bruken bodde smeder och andra anställda i flerfamiljshus. Under 1700-talet reglerades också smedernas anställningsförhållanden. Då fastslogs att bostad skulle ingå i lönen. För den anställda arbetskraftens försörjning utvecklades stora jordbruk vid sidan av järnhanteringen. Vid bruken fanns en mängd olika byggnader som smedjor, stora kolhus, kvarn, såg

bryggghus, snickeri, växthus. Vidare badhus, tvättstugor och diverse ekonomibyggnader. Det anlades parker, alléer, fruktträdgårdar och tobaksodlingar.

I bergsmansbyn låg gårdarna vanligen samlade nära hyttan. Boende i byn var delägare och rangordningen inte lika tydlig som vid bruken. Den enskildes hus låg samlade med mangård och fägård. Alla byggnader hade en funktion. I mitten av 1700-talet började man bygga större hus i syfte att spara skog och virke. Timmer var i äldre tider det vanligaste byggmaterialet i Bergslagen. Vid mitten av 1700-talet började man använda slaggsten som byggnadsmaterial. Slagg som var en restprodukt vid järnframställning som formades till slaggtegel, efter förebild från England. Alla sorters byggnader uppfördes av slagg. Exempelvis Schisshyttans herrgård från 1799 har en murad stomme av slaggflis med putsad fasad.

Man färdades i huvudsak via vattenvägar. Mot bakgrund av vattnets betydelse förstår man att Strömholms kanal, fick stor betydelse. Kanalen stod färdig 1795 och förband Mälaren med Smedjebacken.

1800-talet skiftesreformer och bruksdöd

Sedan i mitten av 1700-talet hade de styrande i Sverige genom olika reformer försökt finna ett system att samla böndernas splittrade ägor i för var och en separata ägor. Två skiftesreformer förekom i Bergslagen (Storskifte & laga skifte). Avsikten var att jordbruket skulle bli effektivare. En vanlig by-typ är klungbyn, ofta med varierande lägen i landskapet. Hemshyttan är ett exempel på en sådan by. Under 1800-talet fick bostadshuset ofta två våningar och det blev vanligare med rödmålade fasader. Bergsmannen kunde markera sin status med

järngrind, och med trappsteg av gjutjärnshällar samt med en skorsten av järn. Bostadshusen pryddes vanligen med en portal, utsmyckad enligt tidens mode. Ett vanligt inslag i gårdsmiljön var planterade lönnar på rad framför huset. Utmärkande för bergsmansgården var också att den ena flygelbyggnaden oftast var en loftbod, samt att ladugårdar eller andra hus byggdes av slagg. På 1800-talet övergick i flera fall månghussystemet. I virkesbesparande syfte byggdes färre hus men större.

På 1840-talet ändrades privilegiesystemet inom järnframställningen. Det öppnades för ökad tillverkning av järn och fri konkurrens mellan bruken. Efterfrågan på kol, malm och tackjärn var stor. Masugnarnas konstruktion utvecklades och längre blåsningsstider ökade produktionen av tackjärn, samtidigt som kolåtgången minskade. Mindre masugnar lades ner och vid brukens hyttor utvecklades bebyggelsen. Vid exempelvis Finnbo finns bebyggelse som visar hur dessa platser alltmer kom att likna brukens byggnadsmiljöer, med herrgård, arbetarbostäder och ekonomibyggnader. Smidet genomgick stora förändringar. Tillverkningen koncentrerades till färre företag och industrier. Bruksdöden blev ett faktum.

I Smedjebacken skapades ett modernt järnverk genom sammanslagning av tre bruk. Räddningen för många vid denna tid var utveckling av ångsågarna och skogsindustrin. Av stor betydelse för Söderbärkes del blev Barkens sågverk AB med slutlig placering i Vad, ett av Dalarnas största sågverk. Ett annat exempel är Malingsbo där skogsindustrin tog över när järnproduktionen lades ner. Transportmöjligheter var ofta avgörande för var nya industrier etablerades. Flera av de allra första järnvägarna anlades i Bergslagen.

Till det senare 1800-talets stora förändringar hörde också upplösningen av bergmannaorganisationen, med rättigheter och skyldigheter år 1887. Allt eftersom tackjärnsblåsningen upphörde försvann titeln bergsman.

Med sågindustrin tillverkades tunnare brädor. En egen typisk svensk panelarkitektur uppstod vid slutet av 1800-talet. Fasaderna kläddes med träpanel, verandor och förstukvistar dekorerades med snickarglädje. Rödfärgen var så vanligt att större bostadshus började målas med oljefärger. I mönsterböcker spreds den nya stilen.

1900-talet, lokala traditioner allt viktigare att bevara

Under 1900-talet fortgick förändringen av samhället. Industrialismen bröt igenom och Centralorten Smedjebacken tillväxte med moderna villor- och flerfamiljshus. Genom 1862 års kommunallag hade flera av socknarnas ansvarsområden överförts till kommunen.

De genomgripande förändringarna som industrialismen medförde skapade ett behov att på något sätt bevara traditioner från det äldre bondesamhället med dess gårdar och redskap. Efter förebild från friluftsmuseet Skansen i Stockholm, som öppnade 1891, skapades hembygdsgårdar runt om i landet. Allt eftersom samhället förändras blir äldre byggnadstyper och lokal byggtadition allt viktigare att bevara. Genom timmerbyggnadskonstens starka förankring och slagghusens utbredning, återstår dock ännu i dag en betydande och karaktäristisk byggnadstradition. Till dessa hör även ett fåtal anläggningar som återstår från bergsbruket och järnframställningen.

Ekomuseum Bergslagen

Ekomuseum Bergslagen är ett ekomuseum och ett decentraliserat friluftsmuseum i Bergslagen. Museet började sin verksamhet 1986 genom ett samarbete mellan kommuner och läns museer i området. Det räknas idag till världens största ekomuseum. Det gemensamma temat är järnets historia. Ekomuseum Bergslagen består av ett sextiotal besöksmål som belyser järnhanteringen och järnets väg på olika sätt från kolproduktionen och gruvor, hyttor och järnbruk i norr och, med Strömsholms kanal som transportled, ner till Mälaren i söder. Sommartid arbetar ideella föreningar med upprustning, visningar och aktiviteter på många av besöksmålen.

Utsikt från Stollberget hösten 2023.

Ulvshyttan med bevarad rostugn och masugn som skymtar till höger i bild. Källa: Platsbesök 2023.

Högst upp till höger ses Stollbergets utsiktstorn.

Längst ner till väster miljön vid Bråfall.

Bevarade slaggstenspelare efter kolhus finns vid Ulvshyttan.

Högst upp till höger, utsikt över Stollbergs gruvmiljö.

3

Presentation av miljön

Dagens landskapsbild

Området är beläget i den västra delen av Smedjebackens kommun, cirka 9,5 kilometer nordost om Ludvika tätort. Platsen för planerad vindkraftspark är kuperat med berg och moränhöjder på och mellan höjdpartierna finns moss- och myrmarker. I anslutning till området finns ett flertal sjöar, tjärnar och dammar. Landskapet är kuperat med tät blandskog och avverkade partier. Naturen domineras av skog. I Naturreservatet Jätturn finns hundra årig granskog med inslag av lövträd. Karaktäristiskt är de slingrande skogsvägarna som i många fall inte är asfalterade. Vägsträckningarna i skogsmarkerna följer helt den småkuperade topografin. Landskapet saknar ofta långa siktlinjer. Området kan beskrivas som bergslagstrakt där flera hytt- och hammarområden i äldre tid var belägna. I dag bedrivs ett aktivt skogsbruk som i många fall suddat ut spåren av den äldre historien. Ulvshyttan är en välbevarad bruksmiljö med anor från 1600-talet. Vidare finns två betydelsefulla och viktiga kulturmiljöer i området som båda ingår i Ekomuseum Bergslagen.

Ungefär två kilometer söder om planerad vindkraftspark ligger Schisshyttan som bevarar en numera privat bruksmiljö med herrgård och tillhörande ekonomibyggnader samt mindre rödfärgade bostadshus. Herrgården fick sin nuvarande karaktär 1799. Byggnaden ligger på en liten höjd och har vitputsade fasader och tak beklätt med svart plåt. I nära anslutning ligger ekonomibyggnaden även den vitputsad. Vid vägen finns ett smidesstaket med smidesgrindar som leder in till området. Vid infarten finns en ett mindre bostadshus kanske en tidigare vaktmästarbostad. En grusad väg leder fram till herrgårdsbyggnaden. Anläggningen är vackert belägen vid den södra delen av sjön Skissen. Numera är flera av ekonomibyggnaderna borta liksom den större delen av parkanläggningen. Ståltillverkningen vid Schisshyttan började 1762 och pågick

fram till 1874. Stålet från Schisshyttan räknades till det bästa i Sverige, vilket har gjort platsen historiskt betydelsefull. Hyttverksamheten upphörde år 1922. I nära anslutning till herrgården ligger Schisshyttans vandringsled, en fyra kilometer lång skyltad kulturhistorisk promenadstig som är en del av Ekomuseum Bergslagen. Vandringsleden tar en förbi det som finns kvar av den tidigare industriella verksamheten som numera består av ruiner samt lämningar efter smedjor, mindre stålverk, arbetarbostäder, dammar och masugnar. Hösten 2023 pågick svinpesten i området vilket gjorde att vandringsleden inte kunde besökas. Stollbergs gruvområde ingår också i Ekomuseum Bergslagen. En slingrande skogsväg leder upp till bergets topp. På Stollbergets topp finns ett utsiktstorn, från tornet kan man se såväl till Smedjebacken som till Ludvika. Det är svårt att tänka sig hur det såg ut under järnets storhetstid då det tillverkades så mycket kol att det till slut blev brist på skog, men kanske kan det jämföras med hur det i dag ser ut när man färdas förbi större avverkade skogsområden. Karakteristiskt för området är också alla slaggstenshus och slaggstensgrunder samt ekonomibyggnader om två våningar med sina karaktäristiska svalgångar. Vid platsbesök hösten 2023 besöktes Schisshyttan, Ulvshyttan, Stollbergsgruvområde och Bråfall.

Besök vid Stollberget hösten 2023.

Schisshyttans herrgård hösten 2023, nedan ses ekonomibygnad och utsikt mot sjön Skissen.

4

Historisk sammanfattning och kulturhistoriskt värdering

Bergslagen

Bergslagen är en vanlig benämning på ett stort område i mellersta Sverige. Området berör flera landskap, där bland annat Dalarna ingår. Som namnet antyder har det med "berg" och bergsbruk att göra. Berg finns i många ortnamn där bergsbruk har bedrivits, som exempelvis Stollberg.

Schisshyttan

Schisshyttan även kallat Skisshyttan är belägen vid den södra delen av sjön Skissen, cirka nio kilometer nordväst om Smedjebacken, i södra Dalarna.

Schisshyttans är känd sedan 1500-talet då det skall ha funnits en hytta i området. Vid denna tid ägdes Schisshyttan precis som det närbelägna Väster Silfberg också benämnt Västra Silfberg (mera känt som Stollberget) av Vasaätten. Masugnar har byggts, använts och rivits i omgångar allt eftersom teknik och tid har gått framåt. Både järn- och silverhytta har funnits på platsen. Under 1600-talet uppfördes en masugn av Hemming Andersson och en äldre benämning av platsen var tidigare Hemmingshyttan.

År 1726 köpte brukspatron Cedercreuz på Ludvika bruk Schisshyttans herrgård och i mitten av 1700-talet blev järnframställningen en etablerad industri vid Schisshyttan. Sveriges förste utnämnda övermästare, Sven Rinman, hade med hjälp av sin assistent Bengt Andersson Qvist, övermästare i Nora och Linde Bergslag, samt mineralogen Axel Fredrik Cronstedt bildat sällskapet "Confraternitas Schisshyttiana". Tillsammans ägnade de sin lediga tid åt vetenskaplig forskning och experiment. Ett laboratorium och en provmasugn uppfördes och Schisshyttan blev därmed ett vetenskapligt centrum i Bergslagen.

Riman som också var mekaniker hade till uppgift att förbättra järnet/stålet från Västerbergslagen. Efter en serie experiment lyckades Rinman med sitt uppdrag att förbättra kvalitén. Ståttillverkning vid Schisshyttan började 1762 och pågick fram till 1874. Stålet från Schisshyttan räknades till det bästa i Sverige.

Egendomen kom senare att delas upp av flera olika ägare. Den största ägaren var under en tid det engelska handelshuset Finlay som lovade att Silverbergsskogen i framtiden skulle användas till järnframställning. År 1922 upphörde hyttverksamheten. All industriverksamhet utvecklades på grund av dålig lönsamhet. I dag finns bara ruiner kvar av denna tidiga och viktiga industriepok.

Schisshyttans herrgård

Schisshyttans herrgård ligger intill sjön Schissen/Skissen och har funnits på platsen sedan 1735 då brukspatron Adolf Adolfsson Christiernin lät uppföra ett enklare herrgårdsbyggnad i slaggsten. Herrgårdens nuvarande

Uttryck för kulturmiljön– är sådana inslag i landskapet som är ett resultat av den kulturhistoriska utveckling som legat till grund för platsen och som beskrivits ovan. Uttrycken kan bestå av hela miljöer, mindre områden, markslag, byggnader, anläggningar, lämningar, egenskaper och karaktärsdrag samt visuella, funktionella eller andra samband mellan dessa.

Schisshyttan och Stollbergets gruvor utgör en del i Ekomuseum Bergslagen.

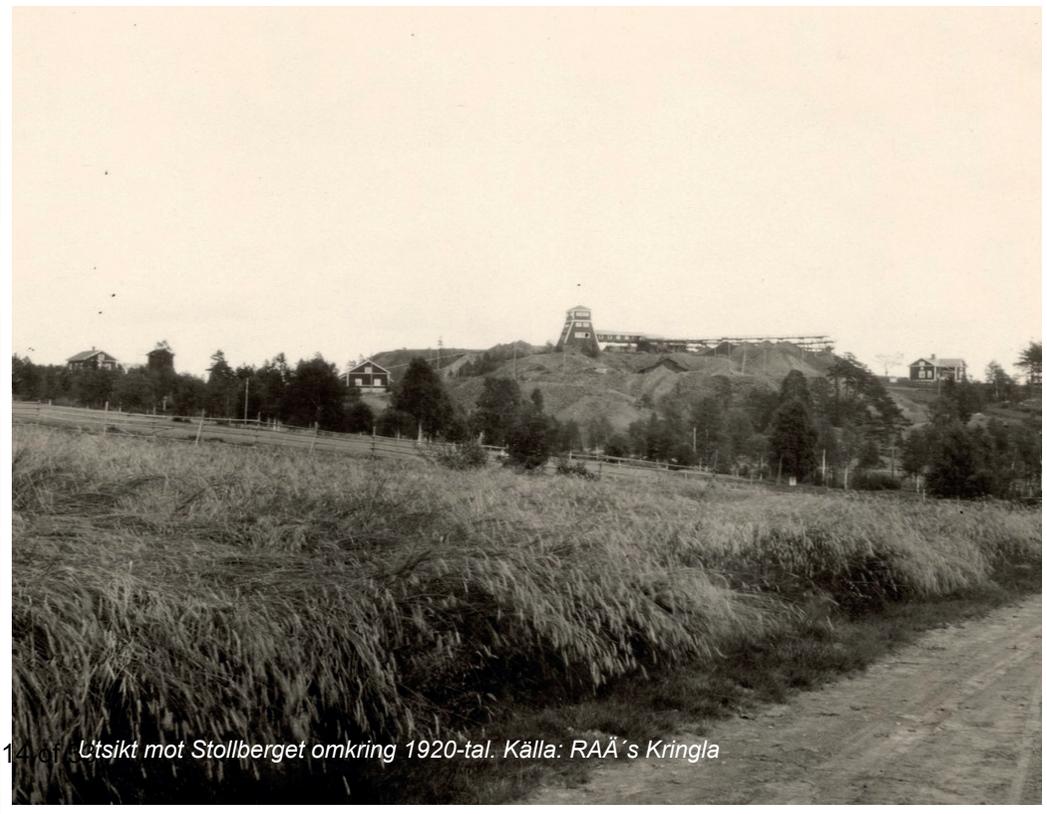
Bräfall, baksida av såg från inventering 1970-tal. Källa: RAÄ's Kringla

Schisshyttan, omkring 1920-tal- Källa: RAÄ's Kringla

Schisshyttan, arbetare vid hyttan omkring 1920-tal- Källa: RAÄ's Kringla

Page 14 of 14 Utsikt mot Stollberget omkring 1920-tal. Källa: RAÄ's Kringla

karaktär tillkom 1799 då huset byggdes på med en våning. Anläggningen ägdes vid denna tid av Johan Henrik Wegelin son till brukspatronen Johan Wegelin och Hedvig Schméer. Efter studier i Uppsala och några års vistelse utomlands återvände Johan Henrik tillbaka till Sverige och kom till att börja med biträda sin far vid familjens sockerbruk på Södermalm i Stockholm. Wegelin var ägare till Schisshyttan och Utterbergsbruk med flera bruk. Han ägde också flera fastigheter i centrala Stockholm. Wergelin skall enligt sägen haft många älskarinnor och gillat sport, så som travkörning.

Sedan 1990-talet ägs Schisshyttans herrgård med omgivande landskap av Starbo bruk AB. Starbo Bruk är verksam inom skogsförvaltning. Herrgårdsområdet används för representation och är inte öppet för allmänheten.

Schisshyttans vandringsled

Vandringsleden är en cirka fyra kilometer lång led, nio kilometer nordväst om Smedjebacken. Leden passerar Schisshyttans herrgård. Längs med stigen finns lämningar från områdets forna järnhantering. Leden följer delvis Schisshyttebäcken och ibland följer den Sméleden. Smedarna hade hög status inom järnhanteringen. Genom Hammarsmedsförordningen från 1766 erbjöds de både fri bostad och vissa naturförmåner. I dag återstår dock endast en ruin av de gamla smedbostäderna. Ruiner efter två smedjer finns också utmed vandringsleden.

Den så kallade garvstålsmedjan anlades 1786 och nyttjades i cirka hundra år. Av stålet tillverkades bergborrar och andra verktyg. Råstålsmedjan levererade råvaran till den nedre garvstålsmedjan. Ruinerna är av stor betydelse för upplevelsen och förståelsen av landskapets tidsdjup.

Schisshyttans första masugn var i bruk under 1600-talets senare del. År 1757 lät övermästaren Sven Rinman uppföra en modernare masugn på samma plats. Det är troligen resterna av den senare masugnen som finns kvar att beskåda i dag.

Den första stålsmedjan byggdes 1763 på uppdrag av Sven Rinman. Råvaran till smidet kom från Väster Silverbergs gruvor. Längs med leden och på många andra platser i Dalarna finns slaggsten, ofta nyttjat som grunder och väggar.

Schisshyttans yngsta masugn uppfördes under 1800-talet. Masugnen var i drift dygnet runt och ett tjugotal personer arbetade där. Byggnaden revs i samband med att hyttverksamheten upphörde 1922.

Vandringsleden inkluderar även en modernare gruva, Lustigkullagruvan, med bevarad lave i stålkonstruktion. Lustigkulla ligger på Svartberget och är den nordligaste av ett 30-tal gruvor på Västra Silverbergs gruvfält. Gruvan har gamla anor och enligt historien nyttjades gruvan redan under 1200-talet då man bröt så kallad sulfidmalmer. Sedan verksamheten upphörde på 1920-talet har gruvan legat i träda med undantag mellan åren 1972-82 då gruvan användes som undersökningsgruva.

Vid platsbesök i oktober 2023 pågick svinpesten varför vandringsleden inte gick att besöka.

Relevanta uttryck:

- Schisshyttan representerar stora vetenskapliga värden. En rad olika byggnader och funktioner.
- Miljöerna har arkitektur- och konsthistoriska värden med stor symbolisk betydelse för bygden. De har även haft rollen som administrativa centrum och är av betydelse för förståelsen av den samhällshistoriska utveckling.
- I området längs vandringsleden är det möjligt att följa framväxten och miljön speglat genom ruinerna efter hyttverksamheten.

Bruksmiljön uppvisar ett rikt bebyggelsebestånd med arkitektoniska mycket intressanta och konsthistoriska värdefulla byggnader.

Miljöerna berättar om en rad vilt skilda aspekter som ekonomi, bebyggelsesteknik, sociala aspekter, brukningsteknik m.m. som visar på herrgårdsmiljön som egen värld. De uppvisar ofta ett naturskönt landskap som tillsammans har stora miljöskapande värden. Med storskaliga ekonomibyggnader, arbetarbostäder och kringliggande torp, bildar de ett intressant och representativt herrgårdslandskap.

Stollbergs gruvområde

Stollberget ligger väster om sjön Staren, cirka 9 kilometer nordväst om Smedjebacken i södra Dalarna. Stollbergs gruvområde eller Västra Silfberg (som den tidigare kallades), är ett av tre gruvfält inom det 5 km långa malmstråket som sträcker sig från Schisshyttan i norr till Silhyttan i söder.

Järnmalmgruvorna på "Silverberget" fick sina rättigheter i kung Magnus Erikssons privilegiebrev från år 1354.

År 1552 inleddes kronans utvinning av silver ur det än idag så mäktiga Stollberget. Gustav Vasa främjade brytning av silvermalm trots att järnmalm var den mest betydande. Anledningen var att kungen behövde silver för att betala skulder men också för att realisera idéer. Under 1600-talet arrenderades gruvdriften av adelsmän, vilka investerade i nya anläggningar. Under greve Jacob de la Gardie arbetade ryska krigsfångar i gruvan och de bodde i eländiga jordhålor intill. De har givit namn åt Ryssgruvan i området.

Silverbrytningen upphörde 1754, då man övergick till utvinning av bland annat järn, bly, zink och mangan. I slutet av 1800-talet återupptogs brytning av den silveraktiga blymalmen samt brytning av zinkmalm och limonit, ett järnmineral. Brytningen var underjordisk och sträcker sig 300 meter under de gamla dagbrotten. Begreppet "Stoll" kommer efter tyskans Stollen och betyder horisontell gruvgång.

Verksamheten lades ner 1982 och är i dag en del av Ekomuseum Bergslagen. På bergets topp har Väster Silvbergs vänner byggt ett utsiktstorn i form av en lave med milsvid utsikt och man kan se såväl till Smedjebacken som till Ludvika. Att se ner i den mäktiga Biskopsgruvan, som ligger på bergets topp, är som att blicka ner i helvetets port. Hålet är mäktigt och väldigt svart, så det är svårt att se botten.

Relevanta uttryck:

- Gruvfält inom malmstråket som sträcker sig från Schisshyttan i norr till Silvhyttan i söder.
- Sveriges mineralrikaste gruvfält och troligen landets äldsta silvergruva.
- Stollbergets (utsiktstorn i form av lave) vida utsikt med långa utblickar mot Ludvika och Smedjebacken.
- Biskopsgruvan, dramatiskt svart gruvhål.
- Sméleden, vadringsled som passerar Stollbergs gruva.
- Fjällnejlika, en av få växter som klarar av att växa i starkt kopparhaltig jord.
- Rester av slaggstenshus.

Ulvshyttan

Ulvshyttan, (äldre stavning Ulfshyttan) är en välbevarad bruksmiljö med anor från 1600-talet. Platsen ligger i Sätters kommun, 25 km från Borlänge och 28 km från Ludvika. Under 1600-talet anlades en hytta och verksamheten med produktion av tackjärn pågick med kortare avbrott fram till maj 1939, då den sista blåsningen skedde. Hyttan har aldrig brukats av flera bergsmän gemensamt utan hela tiden haft brukspatron eller bolag som ägare.

Landshövdingen och bruksägare vid Grängshammars bruk Petter Kruse, köpte 1635 "Peer Olufsvallen vid Ols-

hyttan". Han anlade under 1640-talet en masugn och två hammarsmedjor. Dessa brukades till omkring 1720.

1797 erhöles nya privilegier och en ny masugn uppfördes. Malmrostning skedde i gropar fram till 1832 då den första rostugnen byggdes. Masugnen byggdes om flera gånger. Tackjärnet fraktades med prämar till Grängshammars bruk, där det omvandlades till Stångjärn i hammarsmedjan. Därefter skeppades det ut via hamnen i Smedjebacken.

Malmen hämtades från gruvorna i Bråfall, Hästberg och Tallbotten. 1872–73 uppfördes bessemerverk i anslutning till masugnen. 1887 bildades Ulfshytte Jernverks Aktiebolag som övertog Grängshammars bruk och koncentrerade all verksamhet till Ulvshyttan. Chef för bolaget blev 1893 bergsingenjör Gerhard Arwedsson, som också lät uppföra en ny herrgård.

Under år 1900 var hyttans största dygnstillverkning 13 ton tackjärn. Årsproduktionen 1930 var 5 516 ton. Vilket kan jämföras med en modern masugn som framställer 10 000 ton råjärn per dygn. Sverige har i dag fyra masugnar. Två i Luleå och två i Oxelösund. Dessa drivs efter samma grundprinciper som i äldre tider, men i en betydligt större skala. Viksmanshytte Bruk Köpte företaget 1937.

När järntillverkningen lades ner 1939 utvecklades i stället en verkstad för tillverkning av industrimanufaktur i hårdmetall. 1966 övertog Stora Kopparbergs Bergs AB Ulvshyttan och 1968 nedlades all industriell verksamhet.

I masugnen omvandlades järnmalmen till tackjärn. Detta bearbetades i hammarsmedjan och blev till smidbart järn, s k stångjärn. Kvar på platsen finns sintringsverket som uppfördes 1924–25. Anrikad, finfördelad järnmalm s k slig, smältes samman till större stycken i Sintringsverket. Vilket underlättade processen i masugnen.

I rostugnen rostades järnmalmen för att driva ut orenheter. Rostugnen uppfördes 1924–1925. Masugnen byggdes om vid slutet av 1800-talet.

Relevanta uttryck:

- Bevarad bruksmiljö, med anor från 1600-talet.
- Bevarade byggnader som Masugn och Rostugn, & Kolhusruin.
- Herrgårdsanläggning från 1893.

Bråfall & Lilla Bråfall

Bråfall (från 1600-talet och framåt även kallad Bråfallet, eller Bråfalla). I husförhörslängder urskiljs dessutom ofta Bråfall från Bråfalls bruk, med bruksfolket, och Bruket, där bruksinspektören med familj bodde. Platsen är en före detta by med nedlagda gruvor och ett nedlagt järnbruk i sydvästligaste delen av Sätters kommun, Silvbergs socken, på gränsen till Norrbärke socken. Bråfall kallas även för Stora Bråfall för att skilja byn från Lilla Bråfall som var en by som låg några kilometer söderut i Norrbärke socken. Bråfall har idag ett mycket avskilt läge eftersom den väg som är farbar med bil slutar här, och det är cirka 7 km till Ulvshyttan som är närmaste större by. Ett par kilometer norrut ligger den lilla byn Fallet, även kallad Masáns.

Under 1600-talet anlades en masugn i byn som från 1628 till 1797 levererade tackjärn till Grängshammars bruk. Den sista masugnen i Bråfall brast 1793 något som beskrevs som "en stor smäll" och en stor eldsvåda. Masugnen byggdes aldrig upp igen utan ersattes av en masugn i Ulvshyttan. Vid den tiden fanns det en herrgård i byn. Byn hade då ett hundratal invånare. Därefter minskade folkmängden markant.

Mellan 1870- och 1919 skedde återigen kontinuerlig järnmalmsbrytning i gruvan. I genomsnitt bröts drygt 2000 ton per år. I sin djupaste del blev gruvan 120 meter djup. 1904 byggde man om den fallfärdiga dammen och grävde en kanal så att malmen kunde fraktas sjövägen till Ulvshyttan.

På 1940-talet och tidigare såg omgivningarna kring Bråfall helt annorlunda ut än idag. Då fanns hagar och åkrar kring byn, även på södra sidan av ån. Genom småskaligt jordbruk, med en eller ett par kor per hushåll, var flera av familjerna delvis självförsörjande på mat. Åkrar och hagar växte sedan igen med granskog. I byn finns ett litet vattenkraftverk ursprungligen byggt 1926 eller 1928, helt ombyggt 1988.

Lilla Bråfall bestod på slutet av 1800-talet av ett fåtal spridda gårdar som låg vid Sävsjöns västra strand och inom en kilometer därifrån högre upp på berget i nordligaste delen av Norrbärke församling. Enligt 1880 års folkräkning bodde 18 personer i byn fördelade på fem familjer. Ibland har Lilla Bråfall använts som ett gårdsnamn på den gård som låg närmast Sävsjön. Lilla Bråfall övergavs av sina sista invånare 1934 efter att ett boningshus förstörts av en brand. En liten del av området kring Lilla Bråfall med grottan vid sjön och Jättturn är idag naturreservat, en vacker plats med många sällsynta växter på grund av det finns inslag av kalk i berggrunden.

Relevanta uttryck:

- Rester av en by, slaggstensmurade byggnader.
- Vattenverk från 1920-talet, ombyggt 1988.
- Platsen har ett pedagogiskt värde med grävd kanal där malmen fraktades till Ulvshyttan, rester av nedlagda gruvor.

Häradsekonomska kartan, 1866.
Källa: Lantmäteriet historiska kartor.

Äldre vykort troligen 1920-talet. Vedet i Ulvshyttan. Källa: RAÄ's Kringla.

Jätturn

I Naturreservatet Jätturn finns artrika skogar och myrar samt en vacker äng runt de tre sjöarna Jätturn, Vitturn och Sävsjön. I den över hundra år gamla granskogen finns också lövträd som alm och lönn. Längst norrut i reservatet ligger Bråfallsstenen. På dess ena sida syns veckade vågband i stenens struktur. Jätturnvallen, strax söder om sjön Jätturn, fanns redan på 1600-talet. Ängen vittnar om att marken en gång brukats. Nu hålls den öppen genom årlig slotter. I reservatets norra del, syd väst om Sävsjön ligger lämningar efter torpet Lilla Bråfallet. Vid sjön Jätturns södra strand finns en grotta som har bildats genom vittring i kalksten. På grottans väggar finns ristningar av initialier, varav de äldsta är från 1600-talet. Jätturngrottan är en av vårt lands äldsta natursevärdigheter. Inom området finns också lämningar efter äldre torpmiljö.

Relevanta uttryck:

- Naturreservat med som är ett av Sveriges äldsta natursevärdigheter.
- Ängsmarker som vittnar om områdets gångna tiders bruknade.
- Lämningar efter äldre torpmiljö.

Fornlämningar

Området är rikt på fornlämningar. En arkeologisk inventering har utförts inom området (Siksberget arkeologisk inventering inför planerad vindkraftspark vid Siksberget rapport 30032275 daterad 2022-09-27). Enligt rapporten har 75 nya lämningar påträffats. Dessa kan knytas till bergsbruket och utmarksbruk i form av en lägenhetsbebyggelse och en fäbod.

Området karaktäriseras av slingrande skogsvägar. Nedan ses sjön Jätturn med grottan i bakgrunden. Fotot från Jätturn är hemtat på länsstyrelsens hemsida.

Karaktäristiskt för Bergslagen är slaggstenen som används som byggmaterial. Bevarad byggnad vid Bråfall. Vid platsbesök hösten 2023.

Utsikt mot sjön Skissen. Till höger i bild skymtar ett båthus och på andra sidan bron ligger bruksmiljön, som numera är i privat ägo.

Att värna Kulturlandskapets värden

Känslighetsanalys

Känslighetsanalysen utgår från risken att de utpekade värdena förstörs eller minskar vid förändring, ändring eller tillägg. Analysen klargör kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde påtagligt förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken, strukturer och samband som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans. Utan dessa riskerar miljöns möjlighet till kunskapsförmedling att gå om intet. Metoden för känslighetsanalysen är framtagen av Riksantikvarieämbetet.

Mycket hög känslighet

Område av mycket stor betydelse för att förstå kulturhistoriska sammanhang och tidsdjup. Landskapet innehar värdefulla uttryck och egenskaper i koppling till riksintresse. Område som är känsliga för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar och egenskaper.

Hög känslighet

Område som har betydelse för att förstå kulturhistoriska sammanhang och tidsdjup i landskapet. Landskapet är en del av värdefulla uttryck och egenskaper i koppling till riksintresset/kulturmiljön, men där läsbarheten är något lägre. Förändringar och tillägg behöver ta hänsyn till platsens bärande karaktärsdrag och betydelsefulla sammanhang i landskapet.

Potential - Måttlig känslighet

I ett känsligt landskapsrum uppstår potential när ett lämpligt förslag placeras på en lämplig plats. Ett väl bearbetat förslag dominerar inte i landskapet och konkurrerar inte med den historiska bebyggelsestrukturen och leder inte till brutna samband, indirekta eller direkta skador eller minskad läsbarhet.

Kulturlandskapets övergripande känslighet

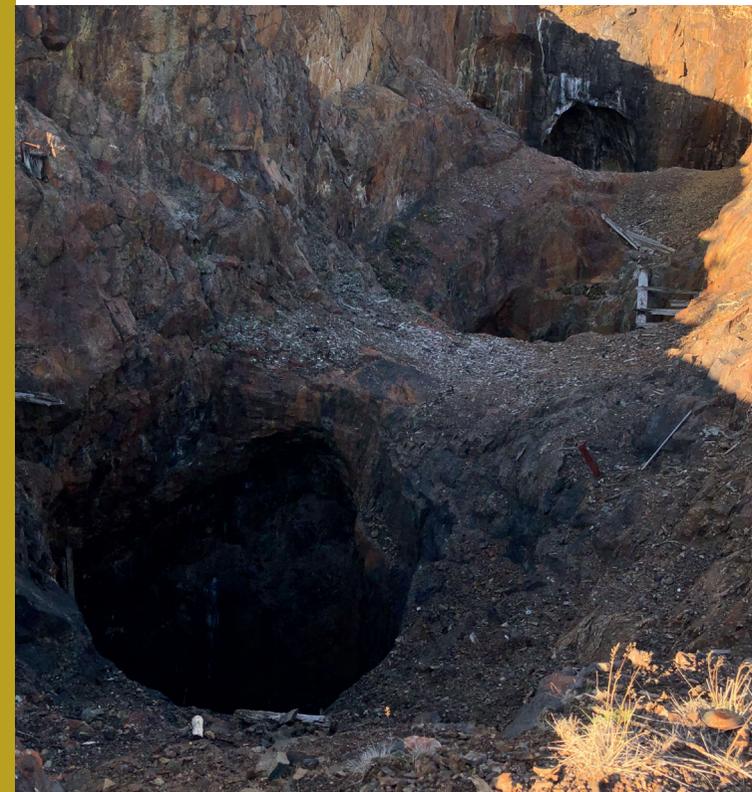
Landskapet har som helhet dokumenterade höga värden på lokal, och regional nivå. Sammantaget kan konstateras att området övergripande präglas av järnets historia, med fokus på teknik, människors villkor, transportvägar och de naturresurser som fanns att tillgå. Ekomuseum Bergslagen består av ett 60-tal besöksmål som belyser järnhanteringen och järnets väg från kolproduktion och gruvor, hyttor och järnbruk. Detta innebär att kulturlandskapet är känsligt för tillägg som saknar samband med det som präglar området. Området kan ta emot moderna inslag, utan att värdet skadas, förutsatt att dessa kan läsas samman med verksamheten eller underordna sig denna, eller fungera som ett inslag i perferin.

- Schisshyttan bruksmiljö och vandringsled som helhet bedöms ha *hög känslighet* för nya tillägg i form av fysiska objekt, som påverkar siktlinjer och tar stora markområden i anspråk. I området längs vandringsleden är det möjligt att följa framväxten och kulturmiljön speglat genom ruinerna efter hyttverksamheten.
- Stollbergs gruvområde, väster om sjön Staren, hörde till Sveriges rikaste malmfält och var troligen landets äldsta silvergruva. Området har stor symbolisk betydelse för bygden och är av betydelse för förståelsen av den samhällshistoriska utvecklingen. Landskapet bedöms ha *hög känslighet* till måttlig *känslighet* för nya tillägg som innebär att långa siktlinjer i landskapet ändras.
- De ålderdomliga vägsträckningarna bedöms ha högt värde och bör behålla sin terränganpassade prägel.
- Värdefull kulturhistorisk bebyggelse bör behålla sin karaktär. Nyttillskott i bebyggelsen bör anpassas eller utformas med hänsyn till den äldre bebyggelse.

Riksantikvarieämbetets kriterier för känslighetsbedömning

1. Värdena är knutna till uttryck för en avgränsad period, kan vara känslig för dominerande nutida tillägg.
2. Landskapet är präglat av och värdena är knutna till utveckling av en viss verksamhet eller aktivitet över tid, kan vara känsliga för tillägg som saknar samband med verksamheten eller aktiviteten.
3. Uttrycken återspeglar olika tiders kontinuerligt nyttjande av en viss plats, kan vara känsliga för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar och egenskaper.
4. I ett känsligt landskapsrum uppstår potential när tillägg placeras på lämplig plats. Nya tillägg som inte konkurrerar med historiska strukturer och inte till brutna samband, indirekta skador eller minskad läsbarhet.

*Utsikt från Stollbergets topp med utsikt mot utredningsområdet. Från utsiktstornet har man vida utsikt.
Platsbesök hösten 2023*

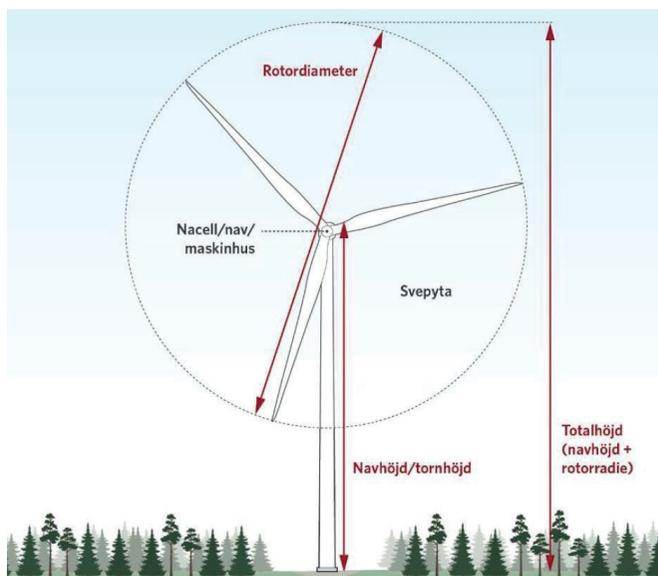

*Till vänster ses de djupa gruvhålen vid Stollberget.
Närbild på slaggsten vid Ulvshyttan. I bakgrunden
skymtar masugnen.*

Planerad vindkraftspark

Utformning av vindkraftspark

Enligt framtaget förslag planeras en etablering av tjugo stycken vindkraftverk på Siksberget i Smedjebackens kommun. SR Energy är en del av den pågående framtida energiomställningen mot en hållbar energiproduktion. Vindkraftsutbyggnaden är en möjlighet för att minska belastningen på klimatet. Enligt företagets hemsida innebär vindkraften inte bara lägre elpriser utan leder även till bättre kraftbalans i elnätet och minskar beroendet av fossila energilag. Vindkraftverken som enligt framtaget förslag ska uppföras har en totalhöjd om 270. Ett vindkraftverk har en livslängd på cirka 30- 40 år.

Schematisk bild av ett vindkraftverk. Källa SR Energy AB

Vyer avseende fotomontage

Fotomontagen är tänkta att ge en illustration över hur vindkraftverken kan komma att se ut i landskapet från utvalda fotopunkter. Utgångspunkten vid framtagning av fotomontage är att visa "värsta utfallet". Med bakgrund av att denna rapport är en kulturmiljöanalys har ett urval gjorts av framtagna fotomontage. Följande valda fotopunkter har koppling till områdets utpekade kulturmiljöer och Jättturns naturreservat. Analysen bedömer visuell påverkan sett ur ett kulturmiljöperspektiv. Se karta på sid 25.

Vy 1. Utsikt från Stollbergs gruva, milsvida utsikt.

Vy 2. Utsikt från Schishyttans vandringsled, högt i landskapet med utsikt.

Vy 3. Utsikt från Schishyttans vandringsled.

Vy 4. Utsikt från Schishyttans vandringsled.

Vy 5. Jättturn stig längs sjö med rastplats.

Vy 6. Ulvshyttan, utsikt mot vindkraftparken från väg.

Kran- och montageyta samt detalj av vindkraftverkets fundament. Källa: SR Energy AB

Konsekvensbeskrivning

Påverkan och konsekvenser

Det finns inga riksintressen i området, men länsstyrelsen bedömde att en kulturmiljöanalys behövde tas fram, eftersom landskapet som helhet har höga dokumenterade värden på lokal och regional nivå. En beskrivning och närmare analys av Schisshyttan och Stollbergets gruvmiljö har varit fokus i denna rapport.

Sammantaget kan konstateras att området övergripande präglas av järnets historia, med fokus på teknik, människors villkor, transportvägar och de naturresurser som fanns att tillgå. Det är främst järnhanteringens människor som satt sin prägel på Smedjebackens kommun. Mark, vatten, byggnader bär spår av dem. Avtrycken ligger där, ibland tydliga, ibland bara i form av en ruin eller i form av historier. I en föränderlig värld blir det allt viktigare med en historisk kontext och äldre miljöer berättar om gångna tider. Äldre byggnadstyper och lokal tradition blir allt viktigare att bevara. Genom timmerbyggnadskonstens starka förankring och slagghusens utbredning, återstår dock ännu i dag en betydande och karaktäristisk byggnadstradition. Till dessa hör även ett fåtal anläggningar som återstår från bergsbruket och järnframställningen. Området Siksberget med planerad vindkraftverk ligger i ett visuellt exponerat läge inom ett landskapsrum med höga dokumenterade kulturmiljövärden som ur flera aspekter är känsligt för förändringar. Platsen för planerad vindkraftspark är kuperat med berg och moränhöjder på och mellan höjdpartierna finns moss- och myrmarker. I anslutning till området finns ett flertal sjöar, tjärnar och dammar. Landskapet är kuperat med tät blandskog eller avverkade partier. Naturen domineras av skog. Området kan beskrivas som bergslagstrakt där flera hytt- och hammarområden i äldre tid var belägna. I dag bedrivs ett aktivt skogsbruk som i många fall suddat ut spåren av den äldre historien.

I relativt nära anslutning till Siksberget och planerad vindkraftsverk ligger Ulvshyttan som är en välbevarad bruksmiljö med anor från 1600-talet. Vidare finns två be-

tydelsefulla och viktiga kulturmiljöer i området som båda ingår i Ekomuseum Bergslagen. Ekomuseum Bergslagen består av besöksmål som belyser järnhanteringen och järnets väg från kolproduktion och gruvor, hyttor och järnbruk.

Schisshyttan bruksmiljö och vandringsled samt Stollbergets gruvområde är båda viktiga beståndsdelar för upplevelsen av kulturmiljön. Jätturn naturreservat har framförallt höga naturvärden, men bevarar också spår av människor i form av gångna tiders brukande.

I ett inledande skede valdes lämpliga fotopunkter, för visualisering och platsbesök med fotografering genomfördes. Utredningen har granskat och analyserat förslagen vindkraftverkspark och hur vindkraftverken visuellt påverkar landskapsbilden sett ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Från Schisshyttans vandringsled högt i landskapet kommer vindkraftverken att kunna skönjas i perferin. Det blir således en *hög visuell påverkan* (se fotomontage vy 2 sid 27) På andra ställen längs leden kommer vindkraftverken inte att synas.

Det är viktigt att inte glömma bort hur landskapet såg ut under järnhanteringens storhetstid, vilket i dag kan vara svårt att föreställa sig. Historien berättar att för att få bergsmän att bosätta sig i dessa ogästvänliga trakter, gavs de förmåner som exempelvis skattelättnader. När produktionen ökade uppstod en oro för skogsbrist. Behovet av träkol var nämligen oerhört stort för all järnframställning. Numera används skogen för skogsbruk/produktionsskog. Detta blir också tydligt vid platsbesök. Mot bakgrund av ovanstående bedöms *konsekvenserna för kulturmiljön i området vid Schisshyttan som små*. Den äldre historien, dess strukturer och samband kommer fortsatt att vara avläsbara trots ny vindkraftverk i perferin.

Stollberget gruvområde eller Västra Silfberg (som den tidigare kallades), är ett av tre gruvfält inom det 5 km långa malmstråket som sträcker sig från Schisshyttan i norr till Silhyttan i söder.

Stollbergets gruvområde är troligen landets äldsta silvergruva. På bergets topp kan besökare kika ner i Biskopsgruvan, ett dramatiskt svart gruvhål. Från Stollbergets utsiktstorn i form av lave är utsikten slående med långa siktlinjer ovan trädridan mot Ludvika och Smedjebacken. Härifrån kommer vindkraftverken att synas tydligt. Den visuella påverkan blir hög (se fotomontage Vy 1 sid 26).

Bevarandebeståndet får dock inte ses som ett hinder för ett fungerande samhällets ofrånkomliga och nödvändiga utveckling, i stället borde vi ta fasta på historiska skeden som en möjlighet att genom det förflutna förstå det nutida samhället. Vindkraftsutbyggnaden är en möjlighet för att minska belastningen på klimatet.

Stollberget ingår i Ekomuseum Bergslagen, det går således inte att bortse från att utsikten från berget påverkas av vindkraftverken ovan skogsridån i perferin. Stollbergets gruvmiljö sett ur kulturmiljösynpunkt kommer således att påverkas visuellt, men platsens historia och läsbarhet påverkas inte. Konsekvenserna sett ur kulturmiljösynpunkt bedöms som *små till måttligt negativa*. Vindkraftverk är ett ganska nytt inslag i landskapet. Under 2000-talet har miljöfrågorna stått i fokus och de förnybara energikällorna har blivit allt viktigare för att möta framtiden. Mot bakgrund av ovanstående bedöms de sammanvägda konsekvenserna som *små till måttligt negativa* för kulturmiljön.

Framtagna fotomontage har varit vägledande vid konsekvensbeskrivningen. Att beakta vid granskning av fotomontage är att fotografierna är tagna med vidvinkel och när vindkraftverken markeras med blåa cirklar, redovisas det "värsta tänkbara". Möjligen blir inte vindkraftverken så tydligt framträdande som montage visar. Den visuella påverkan kan således bli mindre i verkligheten.

Att beakta vid etablering är dock att bevara äldre slingrande vägnät för framtiden. Det blir extra viktigt i de utpekade kulturmiljöer som tagits upp i denna rapport.

Sammantagen bedömning

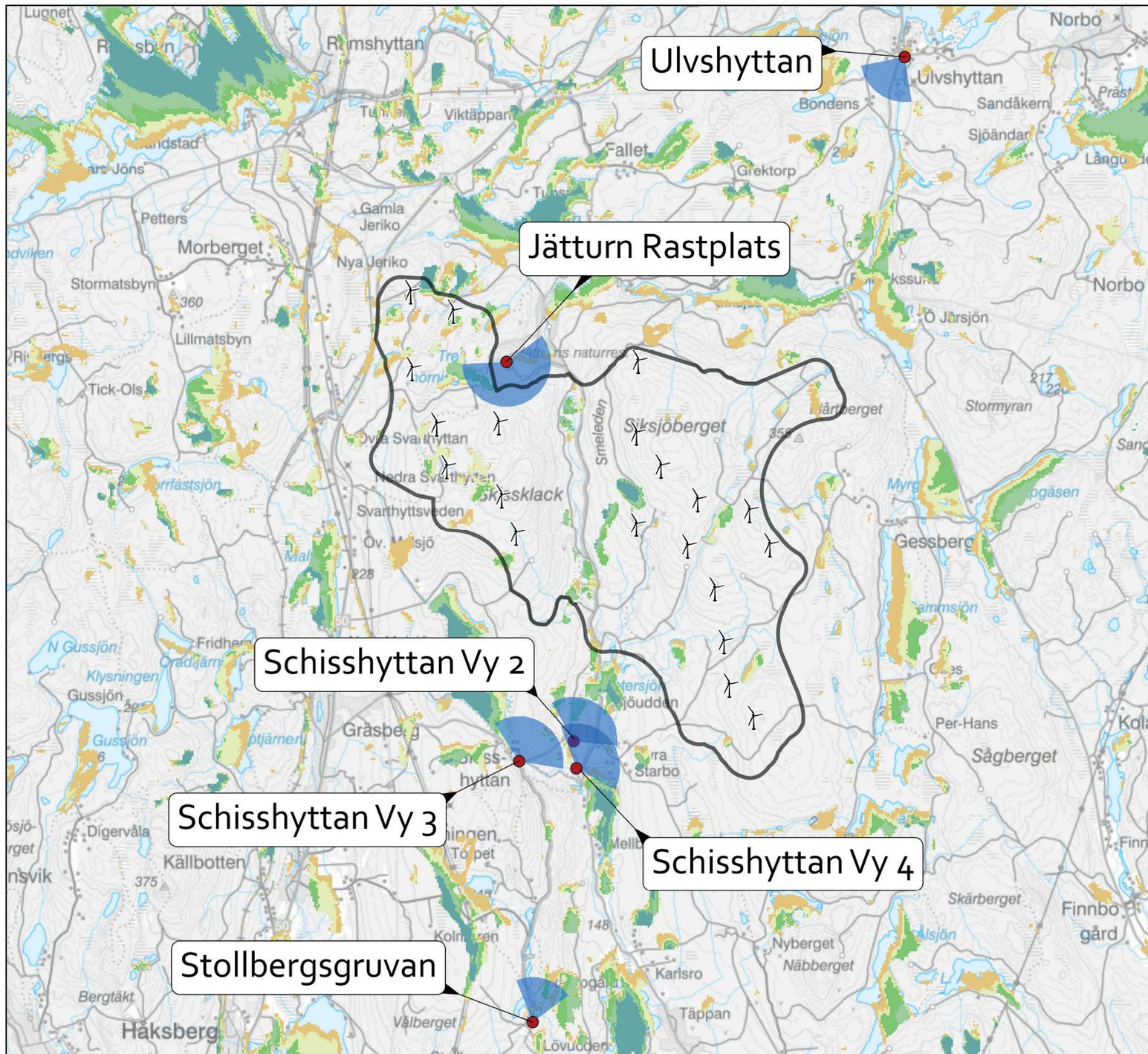
Landskapet har som helhet dokumenterade höga värden på lokal och regional nivå. Området präglas av järnets historia, med ett långt och kontinuerligt tidsdjup. Kanske är vi nu på väg mot ett nytt brukande av bergstrakterna i Dalarna.

Från Schisshyttans bruksmiljö och från stora delar av Schisshyttans vandringsled kommer inte planerad vinkraftsverk att kunna ses, med undantag av höjdparter i landskapet. Konsekvenserna för kulturmiljön i området vid Schisshyttan bedöms därför vara små. Den äldre historien dess strukturer och samband kommer fortsatt att vara avläsbara trots ny vindkraftverk i perferin.

Från Stollbergets utsiktstorn i form av lave är utsikten slående med långa siktlinjer ovan trädridan mot Ludvika och Smedjebacken. Området är känsligt för nya tillskott som påverkar de visuella sambanden och upplevelsen. Härifrån kommer vindkraftverken att synas tydligt, *det blir en visuell påverkan*, men platsens historia och läsbarhet påverkas inte.

Mot bakgrund av ovanstående bedöms de sammanvägda konsekvenserna som små till måttligt negativa.

Sammantaget: Konsekvenserna sett ur kulturmiljösynpunkt bedöms som små till måttligt negativa.

Teckenförklaring

▭ Projektområde Siksberget

● ▲ Fotopunkt och fotovinkel

Antal synliga verk (med Skog):

- 0
- 1- 4
- 5 - 8
- 9 - 12
- 13 - 16
- 17 - 20

✈ Layout

0 0,5 1 2 3 km

Skala (A3): 1:50 000

© Lantmäteriet

Vy 1- Stollbergsgruvan fotomontage

Fotomontage med vindkraftverk. Utsikt mot norr.

Avstånd: Cirka 5045 m

Från Stollbergsgruvans högsta punkt mot utredningsområdet. Härifrån kan man tydligt se vindkraftverken ovan skogsriddån.

Känslighet: Stollbergets gruvor är ett viktigt besöksmål i Smedjebackens kommun. Stollberget ingår i Ekomuseum Bergslagen och ingår i ett större industrihistoriskt sammanhang. Området är känsligt för nya dominerande inslag som påverkar landskapsbilden.

Känslighet och sammantagen bedömning finns med i föregående kapitel.

Vy 2- Schisshyttans vandringsled , fotomontage

Utsikt från vandringsleden. Fotomontaget visar att vindkraftverken kommer att ses ovan skogsriddån, längre bort i landskapet. De som promenerar längs vandringsleden kommer att uppleva ett nytt inslag i landskapsbilden.

Avstånd: Cirka 2245 m

Känslighet: Schisshyttan är ett viktigt besöksmål i och ingår i Ekomuseum Bergslagen. Området är en del av ett större industrihistoriskt sammanhang. Vandringsleden är känsligt mot nya dominerande inslag som påverkar landskapsbilden.

Känslighet och sammantagen bedömning finns med i föregående kapitel.

Vy 3- Schisshyttan vandringsled

Schisshyttans vandringsled är fyra kilometer lång. Längs med leden finns lämningar från områdets tidigare järnhantering. Leden följer delvis Schisshyttebäcken och ibland slår den följe med Sméleden.

Avstånd: Cirka 2971 m

Känslighet: Schisshyttans vandringsled ingår i Ekomuseum Bergslagen och ingår i ett större industrihistoriskt sammanhang. Vandringsleden är känsligt mot nya dominerande inslag som påverkar landskapsbilden visuellt. Skogsriddåer bidrar till att dölja vindkraftverken.

Känslighet och sammantagen bedömning finns med i föregående kapitel.

Vy 4- Schisshyttan

Utsikt från Vandringsleden. Fotomontaget visar att vindkraftverken inte kommer att synas på grund av skogsriddåer. De som promenerar utmed vandringsleden eller i landskapet kommer inte att uppleva vindkraftverken visuellt.

Avstånd: Cirka 2337 m

Känslighet: Vandringsleden är känslig mot nya dominerande inslag som förändrar landskapsbilden.

Känslighet och sammantagen bedömning finns med i föregående kapitel.

Vy 5- Jätturn fotomontage

Jätturn naturreservat. Rastplats/grillplats invid sjö. Fotomontaget visar att vindkraftverken inte kommer att påverka landskapsbilden. Det kuperade landskapet med skogsridåer bidrar till dölja vindkraftverken. De som besöker naturreservatet kommer inte att uppleva vindkraftverken visuellt vid rastplatsen.

Avstånd: Cirka 1010 m

Känslighet: Området är känsligt mot nya dominerande inslag som påverkar upplevelsen och förändrar landskapsbilden. Vid platsbesök var utredningsområdet till stora delar avstängt på grund av Svinpesten.

Känslighet och sammantagen bedömning finns med i föregående kapitel.

Vy 6 - Ulvshyttan

Utsikt från vägen mot utredningsområdet. Fotomontaget visar hur vindkraftverken kommer att skönjas längre bort i perferin. Ulvshyttan, som ligger vid södra stranden av Lilla Ulvssjön, är en välbevarad bruksmiljö med anor från 1600-talet.

Avstånd Cirka 5690 m

Känslighet: Ulvshyttan är känsligt mot nya dominerande inslag som förändrar landskapsbilden. Kuperat landskap med skogsridåer bidrar till att minska den visuella påverkan. Vid platsbesök görs bedömningen att vindkraftverken inte kommer att kunna ses från hyttmiljön.

Känslighet och sammantagen bedömning finns med i föregående kapitel.

Källor & Litteratur

Smedjebackens bibliotek

Andersson Roland, Smedjebackens kommun : bergsmanskultur och bebyggelse i Norrbärke, Söderbärke och Malingsbo : översiktlig kulturhistorisk områdesanalys. 1994.

Berggren, Bonzo, Strömsholms kanal : en kulturhistorisk skildring av människor och miljöer, 1977.

Hamrin Örjan, Hulander Mats, Ekomuseum Bergslagen människa, miljö & landskap : guidebok. 1994.

Gunnarsson AnnMarie, Byggnadsarv i Bergslagen : byar och historia i Smedjebackens kommun, Dalarnas museum (utgivare), 2008.

Forsell, Helge, Stollbergs gruvor och anrikningsverk, Belgestin-Sägen, I Historisk belysning. Ingår i: Smedjebacken, Dalarnas museum 1983.

Internet

<https://www.visitdalarna.se/gora/aktiviteter/stollbergs-gruvomrade-f-d-vaster-silfberg>

<https://ekomuseum.se/>
<https://www.naturkartan.se/sv/dalarnas-land/schisshyttans-vandringsled>

<https://www.raa.se/hitta-information/kringla/>
<https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

<https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/besoksmal/naturreservat/jattarn.html?sv.target=12.382c024b-1800285d5863a87f&sv.12.382c024b1800285d5>

Övrigt

Vid platsbesök fotograferades anslagstavlor och information i anslutning till besöksmålet.

Lantmäteriet: Historiska kartor.

